№ 113 Յունիսի 23 (Յուլիսի 5) 1881 Յունիսի 23 (Յուլիսի 5) № 113

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:
Օտարաքաղաքացիք դիմում են այդպէս:
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Օրուան խնդիր. Բօլգարիա. Նամակ Պարսկաստանից.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Նամակ Ֆրանսիայից.

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

«Մշակի» կէս տարվայ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ արդէն բացված է. խնդրում ենք ցանկացողներին շտապել գրվելու. Մեր լրագրի վեց ամսվայ գինը 6 րուբլ է.

Մի և նոյն ժամանակ յիշեցնում ենք մեր ներկայ տարվայ բաժանորդներին որ բարեհաճեն ուղարկել մեզ իրանց վրա մնացած պարտքը, իսկ մեր անցեալ տարվայ բաժանորդներին յայտնում ենք, որ եթէ մինչև յուլիսի կէսը չը վճարեն իրանց վրա մնացած պարտքը,—նրանց անունների ցուցակը, որ արդէն պատրաստ է խմբագրութեան մէջ, կը սկսենք տպագրել.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Յունիսի 14-ից սկսած մի գիշաւոր աստղ (կօմէտա) է երևում Թիֆլիսում. ժողովրդի մէջ այդ աստղի երևալու պատճառով զանազան անհիմն և յիմար մարգարէութիւններ են լսվում.

—

Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութիւնը մինչև այժմ ուղղակի սեղ ոչինչ չը պատասխանեց դըպրոցական 3000 րուբլ գումարի կորչելու մասին, բայց անուղղակի կերպով այս օրերս դրանով պատասխանեց մեզ, որ տէր Գևորգ քահանայ Խ ա ր ա զ ե ա ն ց ի ն, որ գանձապահ էր Ներսիսեան դպրոցում, հրաժարեցրել է այդ պաշտօնից. Այդ իր կարգադրութեամբ հաստատեց լսուած հոգաբարձութիւնը մեր հաղորդած լուրի ստոյգ լինելը. Շնորհակալ ենք. Բայց մենք դարձեալ հանգիստ չենք թողնելու բարձր ուսում ստացած հոգաբարձուներին. Խարազեանց քահանան, որ և տնտես էր և գանձապահ և որ ձեր հոգաբարձութեան ժամանակ լաւ կարող էր օգտվել իր դրութենից, հեռացրած է. բայց ի՞նչ եղան 3000 րուբլ,—այդ ասեցէք.

—

Պ. Գրիգոր Կարապետեան Եղիազարեանց խնդրում է մեզ դրսել «Մշակի» մէջ մտած սխալը. յայտնելով որ 10 րուբլ ենք ստացել յօգուտ Վանի գիւղերի երկրաշարժից վնասվածների, սխալմամբ տպվեցաւ ոչ թէ Գրիգոր Կարապետեան Եղիազարեանց, այլ Կարապետ Եղիազարեանց. Մի և նոյն ժամանակ պարոնը կարծելով որ երկրաշարժի լուրը սուտ յայտնվեցաւ, խնդրում է նուիրել իր ուղարկած 10 րուբլ յօգուտ Միացեալ ընկերութեան. Բայց երկրաշարժը Վանի կողմերի գիւղերի մէջ ստոյգ յայտնվեցաւ, ինչպէս հաղորդում է «Մշակի» մէջ արդէն տպված մեր Վանի թղթակից պ. Հրանտի նամակը. Նոյնպէս ստացանք Վանից Հրանտի և ուրիշ մի նամակ, որ դարձեալ հաստատում է այդ լուրը. Հետեւեալ համարներում կը տպագրենք այդ նամակը.

—

Կիրակի, յունիսի 21-ին Թիֆլիսի ռուս դերասանական խումբը ներկայացրեց Օստրովսկու «Тяжелые дни» պիէսան, որ մի ճիշտ նկարագիր է ռուս վաճառականների ընտանեկան կեանքի սարսափելի կամայականութեան և բռնաւորութեան.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՕՐՈՒԱՆ ԽՆԴԻՐ

—

Պ. Գ. Նիկողոսեանի և անուանարկ մի լրագրի *) միջև պատահած միջադէպն՝ Հայ հասարակութեան ուշադրութիւնն կը գրաւէ ամբողջ մի շարաթէ 'ի վեր. Բնականապէս ամեն ոք հետաքրքրութիւն ունեցած է իմանալու թէ ի՞նչ է այդ եղելութեան սկզբնապատճառ եղած յօդուածն, որու դէմ իբր թէ պատասխանելու համար յիշեալ լրագիրն անձնական յախուռն յարձակումներ անելով, կրեց իւր արժանաւոր պատիժն, խայտառակուելով այնպէս, որու նմանն կարծեմ չէ պատահած քանի որ լրագիր կը հրատարակի մեր մէջ:

Արդ՝ գտնելով „Մանզումէի Էֆքեարի“ մայիս 25-ի թերթն, շատերը զարմանքով տեսան թէ ո՛րչափ չարութեամբ և կամաւ խեղծեր են Պ. Նիկողոսեանի սասծները: Եթէ ուշի ուշով և առանց կանխակալ կարծեաց ընթեռնու ոք մեր յարգելի ազգակցին խօսքերն, պիտի տեսնէ թէ նա ասած է: „կնոջ և մօր իդէալը պէտք չէ 'ի Ֆրանսա որոնել. . . մինչդեռ Եւրոպայի խմաստասիրաց ոմանք Հայ կնիկն իբրև օրինակ կը ներկայացնեն, սոքա արհամարհելով իւրեանց սեպական քոյրերի անձնաւորութեան մէջ յայտնուող ազգային պարծանքն, կը հետեւին միայն եւրոպական կօկօտներին և նոցա կաց ու նիստին. . . : Զարմանալի չէ ուրեմն որ այսպիսի իդէալներին հետեւողները յաջորդուհիք և նոցա պրոգրամով մեծացած աղջիկը պիտի լինին ոչ Հայ ազգի մ ա յ ր ե ր, այս բառի հայկական մտքով, այլ միայն նորա մէջ կօկօտներ աճեցնող և ազգի ապագան խորտակող էակներ. . . :“

Այս աստցուածքին և յիշեալ խայտառակ լրագրին կրկնածին մէջ եղած տարբերութիւնն այնչափ նուրբ չէ որ յայտնապէս չերևի, և յիրաւի կիրքն և նենգն կուրացուցած պէտք է լինի զոք, որ մեկնէ այդ խօսքերն, ինչպէս մեկնել էր այն լրագիրն, զոր կամուշեմ անուանելու: Եւ դարձեալ, ենթադրելով իսկ այնպէս խօսած լինելն, մինչ ընդհանուր խնդրոց վերայ վիճաբանուած ժամանակ, ներեալ է մտաւորել ամեն ազգ, մեն մի կարծիք, և ամենափառ լրբութիւն չէ՞ արդեօք մի խումբ գործիչներու դէմ եղած դատապարտութիւնն ընդհանրութեան վերաբերել և ասել թէ „Պ. Նիկողոսեան մեր մայրերն, մեր քոյ-

*) Թէրճիմանի Էֆքեար անուն ճիզվիթական թերթը կանիարկէ. Մ. Խ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ՖՐԱՆՍԻԱՅԻՑ

—

Փարիզ, 20 յունիսի 1881

«Մշակ» լրագրի ընթերցողները անշուշտ մեծ ուշադրութեամբ կարդացին այդ պատուական թերթի մէջ պարունակված քանի մի յօդուածները «Լուսաւորութիւն և տնտեսական այժմ վերնագրով («Մշակ» №№ 81, 82, 83, 85, 86) և եթէ ոչ ամենքը, գոնէ մեծամասնութիւնը համոզվեց մեծապատիւ հեղինակի մտքերի ճշմարտութեամբ, և իբրև ճշմարիտ հայ անկեղծ սրտով կը ցանկայ օր մի առաջ տեսնել նրանց կատարումը.

Եթէ ես այդ անհրաժեշտ խնդրի մասին կը համարձակիմ իմ կարծիքս յայտնել, այդ ոչ թէ նորա համար է, որ ցանկութիւն ունենայի վերոյիշեալ յօդուածները քննադատութեան, կրիտիկայի ենթարկել, նրանց անգործադրելի կողմերը երևան հանել և կամ նոյն իսկ նրանց ճշմարտութիւնը չը մերժելով՝ առ այժմ նրանց կատարումն երազ մի համարել, ոչ, քաւ լիցի, այդ մտքերը ինձանից շատ հեռու են. ընդհակառակը. ես, ներսուի ինձ ասել, գրեթէ կուրօրէն համոզված եմ, որ եթէ փափագելի է տեսնել Հայաստանի (Թիւրքիայի) թշուառ վիճակը վերանորոգված, բարւոքված, և եթէ մի օր պէտք է այդ լինի, նա կը լինի ոչ թէ օտարների կառավարութեան աշխատութեամբ կամ եւրոպական տէրութեանց ցանկութեամբ, այլ նոյն իսկ մեր, հայերիս քրտինքով ու աշխատութեամբը. և եթէ մինչև այս օր մեզ չէ յաջողած տեսնել դէթ մի նշոյլ բարւոքութեան հայաստանցի հայի վիճակի մէջ, այդ էլ հայի ստնութենէն, նորա անգործութենէն, նորա անհոգութենէն է. Ուրեմն հերքել պատուական «Մշակի» տասծը, հերքել նորա քարոզածը կամ չընդունել նորա ցոյց տուած ճանապարհը, կը նշանակէ չընդունել ճշմարտութիւնը, կը նշանակէ տեսնել սպիտակը և պնդել նորա սև լինելը. Արդարացի է «Մշակի» քարոզած ճշմարտութիւնը՝ թէ Հայաստանի վիճակը բարւոքելու համար պէտք է աշխատել, պէտք է գործէ հայը, բայց ո՞ր հայը. ահա այն կէտը, որի մասին ես կը ցանկայի քանի մի խօսք ասել և որի համար կը խնդրէի թէ մեծապատիւ խմբագրապետի թոյլտուութիւնը, և թէ սիրելի ընթերցողի ուշադրութիւնը. Թող ոմանք չաշխատեն որոնել իմ մտքի կամ ասածիս մէջ հակառակ միտք կամ ուրիշ համոզմունք «Մշակի» դէմ, ոչ երբէք. ես կը ցանկայի միայն հարցը աւելի պարզել՝ պ. յօդուածագրի վեհանձն թոյլտուութիւնը խնդրելով.

Թիւրքաց Հայաստանի այն տարրը, որը մեր խօսակցութեան առարկան է, չունէ (ցաւօք սրտի պէտք է խոստովանենք) այն մտաւորական ոյժն ու նիւթական կարողութիւնը, որոնց միջոցաւ այդ տարրը կարողանար իր սեփական աշխատանքով իր ներկայ դրութիւնը բարւոքել, իր գոյութիւնը ապահովացնել. Նորա ոյժերը այն աստիճան նուազ ու թոյլ են, որ եթէ ուրիշները չը շտապեն շուտով նորան օգնութեան ձեռք հասցնելու, նա չէ կարող ոտքի վրա կանգնելու, նա փայլ կը կնի և բոլորովին ստնակիս կը լինի ուրիշներէն. անհրաժեշտ է ուրեմն նորա օգնութեան ձեռք, բայց որտեղէ՞ սպասենք այդ օգնութիւնը. «Մշակը» ուղղակի ցոյց կը տայ Կ. Պօլսի հայերի վրա և անմիջապէս նորա ինտելիգենցիա կոչված մասի վրա. Ճշմարիտ է պատուական թերթի պահանջմունքը. բարոյական պարտք է ունեցողի համար օգնել չունեցողին, բարոյական պարտք է ուժեղի համար պահպանել թոյլին, տկարին, բայց մի՞թէ ունեցող ու ուժեղ հայը միայն Կ. Պօլսի մէջն է, մի՞թէ բարոյապէս պարտաւորեալ հայ ինտելիգենցիան Կ. Պօլսի միայն կը բնակի, չը կա՞յ արդեօք ուրիշ տեղ եթէ ոչ աւելի, գոնէ նոյնքան ունեւոր հայ, որքան Կ. Պօլսի հայը, չը կա՞յ արդեօք ուրիշ տեղ եթէ ոչ աւելի զօրաւոր, գոնէ նոյնքան մտաւորապէս զարգացած հայ ինտելիգենցիա, որքան Կ. Պօլսում.

Ինչով ենք պակաս մենք՝ ռուսահայ հայերս, մի՞թէ մեր նիւթական դրութիւնը աւելի վատ վիճակի մէջ է կամ մեր մտաւորական զարգացումն աւելի պակաս աստիճանի վրա, քան թէ Կ. Պօլսի հայերինը. Եթէ մենք ասում ենք Կ. Պօլսի հայերին՝ թէ նրանց բարոյական պարտքն է օգնել իրանց թշուառութեան մէջ գտնվող եղբայրը և մինչև անգամ ճանապարհ ենք ցոյց տալիս ինչպէս օգնելու, ինչպէս բուժելու այդ տառապեալների վէրքերը, արդեօք նրանք իրաւունք չունեն մեզ ասելու՝ «եղբայրք, չէ որ Թիւրքաց Հայաստանի հայերը նոյնպէս և ձեր եղբայրներն են, չէ որ նրանց վէրքերի ցաւը ձեր սրտին ես պէտք է ցաւ պատճառէ, ինչպէս և մեր սրտին, ինչու դուք ես չէք օգնում, ինչու այն բարոյական պարտքը, որ մեզ վրա էք դնում, ձեզնից հեռացնում էք, ինչու ազգասիրութեան ու եղբայրսիրութեան սուրբ պարտաւորութիւնները մեզ ցոյց տալով ինքներդ նոցանից փախչում էք, ինչու այդ գեղեցիկ ճանապարհները մեր առաջ բանալով ինքներդ նրանց վրայով քայլ մի չէք ուզում անել» և այլն *). Եւ արդեօք իրաւունք չունեն նոքա այս հարցերը առաջարկելու մեզ. Ի՞նչ պատասխանենք նոցա, ի՞նչ եղանակաւ արդարացնենք մենք մեր անտարբերութիւնը, մեր սառնութիւնը նրանց առաջ. գուցէ եղանակ մի գտնենք արդարանալու, բայց այն հզօր ու անաչառ դատաւորը, որ ցերեկ ու գիշեր մեր մէջ կը բնակի ու խիղճ կասվի, նորան ի՞նչ ասենք, նորա առաջն ի՞նչպէս արդարանանք.

Այս հարցերը իրաւացի են և սրանց վրա մտածելով մի եզրակացութեան կարելի է գալ, այն է՝ Թիւրքաց հայերը վատ վիճակի մէջ են, նրանք միջոց չունեն իրանց սեփական ոյժով իրանց վիճակը բարւոքելու, նրանք անհրաժեշտ կարեւորութիւն ունեն ուրիշի օգնութեանը, այդ ուրիշը նրանց հարազատ եղբայրներն են, կարողութիւն և մտաւորական զարգացումն ունեցող հայերն են, որոնք պէտք է բարւոքեն այդ թշուառների անտանելի վիճակը, տան նրանց մտաւորական, քաղաքական և տնտեսական ոյժ ու կեանք առանց խտրութեան՝ թէ ո՞ր հայը պէտք է անէ այդ՝ Կ. Պօլսի հայը, թէ ռուսաբնակ հայը, հայը մէկ է, չը կան զանազան տեսակ հայեր. ամենքն էլ մի ազգութեան անդամներ են, ամենքն էլ մի ընտանիքի որդիք են, եթէ մի ցաւ կամ մի հիւանդութիւն պատահէ վերջիններիցս մէկին, միւսները պէտք է ջանան ցայն բուժելու, նրան դարման անելու, որպէս զի այդ ցաւը չը տարածվի միւս անդամների վրա. Շատ օրինակներ կարելի է բերել այս դատողութիւնները հաստատելու համար, բայց ես կը բաւականանամ մէկ օրինակով և այն ես կը վերցնեմ ոչ թէ եւրոպական քաղաքակրթեալ ազգերէն մէկը, այլ այնպիսի մի ժողովուրդ, որը այժմ շատերը ազգ անգամ չեն ճանաչում. խօսքս հրէաների մասին է. Ինչպէս յայտնի է վերջին ժամանակներս սրանց մի չնչին մասին դժբախտութիւն պատահեց հարաւային Ռուսաստանում. Ինչպէս նայեցին այդ դժբախտութեան վրա Գերմանիայում, Աւստրիայում, Գաղղիայում, Անգլիայում և այլ երկրներում բնակվող հրէաները, նրանց մտքով անցաւ թէ Ռուսաստանի ռուս հրէաների պարտքն է օգնել իրանց մօտ եղող եղբարցը, ոչ. Նրանք իրանց սրբազան պարտք համարեցին օգնել դժբախտներին և դրա համար է, որ կարճ միջոցի մէջ միլիոններ ժողովեցին այդ չքաւոր եղբարց համար *). Ես գի-

*) Ժամանակագրութեանս ժամանակ միջոց ունեցայ բաւական շատ Կ. պօլսեցի հայերի հետ ծանօթանալ և գրեթէ ամենքիցն էլ այդ հարցերը լսեցի.

*) Փարիզի հրէաները իրանց պարագլուխ ունենալով բարոնեսսա Ջեմս Ռօշիլդը, ամսոյս 14-ին մի մեծ ու շքեղ հանդէս (grand festival) տուին Տրօկադերօյի դահլիճում յօգուտ Ռուսաստանի հրէաների և զուտ արդիւնք ստացան 800,000 ֆրանկ, նոյնը եղել է Լօնդրա և Վիէննա. չեմ յիշում այն ստորագրութիւնները, որոնք բացուել են ամեն տեղ նոյն նպատակաւ.